

Милета Аћимовић Ивков

МОЛИТВЕ И МОЛБЕ

„Нови смер” у поезији Новице Тадића

*Теолози су своју судбину везали за ученост, образовање,
док би било боље да слиједи поезију, ијеснике и умијетности.
Истинска поезија се теже налази, док је учености
бескрајно једноставна.¹*

У савременој српској поезији стваралачка појава Новице Тадића већ је прилично рано описана као „изузетна”². Тумачи његовог целовито грађеног, изразито уверљивог и препознатљивог поетског света/дела, нарочито су истицали његову тематску (опсесивну) усредсређеност на оне садржаје који долазе из тамне стране људског постојања. „Није било озбиљнијег тумача поезије Новице Тадића који није истицао чињеницу да се све промене у Тадићевој поезији одвијају у оквиру релативно стабилног, у првој књизи наговештеног а у каснијим даље развијаног, основног тона који обележава песников доживљај света и начин казивања о том доживљају.”³ Јер, „о чему год да говори, Новица Тадић пева о свету као ужасу и о демонском као светском”⁴. А „промене” на које су, мимогред, тумачи указивали захватиле су, најпре, тематску и садржинску раван његове поезије.

Обликујући властити поетски свет као позорницу уништитељских сила, као својеврсни поетски пандемонујум у коме су се у сажетом опису, сугестивним сликама и очуђујућим призорима, обзнањивали и исказивали различити виновници свеколиког зла, Новица Тадић је,

¹ Дневник оца Александра Шмемана, Епархија ЗХиП, Београд – Требиње, 2007, стр. 31.

² Види: Радивоје Микић, *Песма и мит о свету*, „Јединство”, Приштина, 1989, стр. 33.

³ Исто, стр. 34.

⁴ Гојко Божовић, „Песник епохалне самосвести”, у Новица Тадић, *Лушајући огањ*, Изабране песме, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево, 2007, стр. 197.

повремено, у језовито тамнило својих песама почео да уводи и сасвим одређене елементе чије су симболичка подлога и значењска усмереност указивали на, у односу на преовлађујућу атмосферу и интонацију, њихову битно другачију природу и функцију. Ти елементи су не само видно и опредељујуће проширивали тематску основицу његових песама, већ су указивали и на један битан стваралачки помак који се, нимало случајно, временски подударно и са сасвим конкретним, трагичним епохалним ломовима, који су, такође, постајали грађа за песме.

Новине које је Новца Тадић уводио у тематску основу својих песама односиле су се, пре свега, на интензивнији уплив *веристичких* и *шеисичких* елемената у његов поетски опис. И тај је *шемајски смер* постао очигледнији од књига *Пошукач* (1994) и *Непошребни сапушници* (1999), а настављен је и стабилизован у књизи *Окриље* (2001). А потом, у мањој мери, и у књигама *Тамне ствари* (2003) и *Незнан* (2006). Да би у новој књизи *Ђаволов друз* (2008) они постали једна од базичних садржинских окосница.

Сама околност да се таква тематска оријентација подударно са серијом метежних ратних сукоба на заједничком простору, којима је и сам песник био савременик и сведок, посебно је обогатила, акцентовала и актуелизовала њихову стварносну основу и подстакла ефекат изразите сугестивности и уверљивости његових новијих поетских текстова. Због тога је и постало могуће да се каже како је Тадићева поезија изграђена као посредно, репрезентативно, сведочанство апокалиптичких догађаја новије историје. Мада у вези са тим треба поновити да је таква представа, као изабрана тематска јединица, и у његовим ранијим *шамним* песмама била интензивно укључена у изградњу представе о свету као извору ужаса; свету који је „станиште сила не само несклоних човеку већ и свему ономе што се око њега налази”.⁵

Још у ранијим песничким текстовима и књигама овај песник је показивао да је стваралачки заинтересован за догађаје из непосредне стварности, а посебно за активирање изабраног садржаја из подручја хришћанске традиције и митологије. И то у сасвим негативном вредносном одређењу (песме: „Славија”, „Мене и све моје”, „Антипсалам” и др.), да би тек од друге половине деведесетих година прошлог века ти садржаји почели да буду, интензивно и систематично, укључивани у изградњу његових песничких текстова.

Таква стваралачка оријентација није остала непримећена од једног дела актуелне критике: „Уопште, запажа се у новијим стиховима Тадићевим тенденција смиривања енергије изобличења”, тако да „поред карактеристичних ликова инферналног порекла, место добијају и

⁵ Р. Микић, исто, стр. 54.

зазиви хришћански засноване осећајности”. А ти су „зазиви”, пре свега, утицали на то да се у његовим песмама појави „покајни тон”, потом и „местимични молитвени изливи”, који „дају снажне акценте појединим песмама”. При чему ваља нагласити како ту: „Није свакако реч о некаквом темељном стваралачком заокрету (преумљењу), али ови моменти чежње за духовним прочишћењем”⁶ – које је критика препознала – неупитно потврђују то Тадићево стваралачко настојање а оно се, речено је, утемељује и обзнањује већ у књизи *Пошукач*.

У помереном, танатичком свету раније Тадићеве поезије, а књига *Ждрело* је за то репрезентативни пример, повлашћена је била „општа муза, Хистерија” – која је призвана и у завршни стих пролошке песме у књизи *Пошукач*. Пажљиви читалац те књиге моћи ће, надаље, да примети како су у садржај текстова који ову поетску књигу образују увођени не само они елементи који сликају стварност једног конкретног времена, већ и они елементи који долазе из подручја светог, односно „нуминозног”⁷. Та *поетичка промена* исказана је и, разумљиво, на лексичком и стилском плану Тадићевих песама. Због тога су поједници његови песнички текстови постали значењски отворенији. А то је чешће случај са оним песмама у које се уграђују веристички елементи. Њих је иначе лакше и једноставније значењски конкретизовати, поготово када то омогућавају и искази у које је уписана и аутопоетичка интенција. А такав се налази већ на почетку књиге *Пошукач* у троделној песми-циклусу „Гриве, лудости”.

Наиме, на самом почетку те сегментоване песме песнички субјект саопштава: „сва је прилика пишем закучасте/ стихове”, а у завршном, па утолико композиционо повлашћеном, поетско-прозном тексту „Лица намерника”, он казује: „Али, како године прођоше, не пишем више стихове откачене. Једноставно, у мојим речима (као на површини воде која неумољиво протиче) огледају се лица намерника.” Између та два аподиктична али опозитна поетичка исказа догодио се прелаз/промена у градњи поетског описа. Док се „лица намерника” смисаоно могу лако повезати са тенденцијом веристичког описивања затечене стварности, дотле се у завршном сегменту прве, дуже, песме у исказу: „у сну, крвни кратер/ избија, туче/ из мог отвореног/ длана, према небу”, може препознати назнака снажније стилско-значењске Тадићеве усмерености на онај скуп вредности који надилази раван земаљског постојања. А то су трансцендентне и метафизичке вредности

⁶ Драган Хамовић, „Аскеза посебне врсте”, у *Последње и прво*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево, 2003, стр. 75.

⁷ Видети: Мирча Елејаде, *Светло и профано*, „Издавачка књижевница Зорана Стојановића”, Сремски Карловци – Нови Сад, 2003, стр. 67–70 и даље.

чији се један део чврсто повезује са објавом и дејством хришћанско-божанске силе и промисли. Тај *прелаз* је очитије исказан у песми „Окупација”: „Све време нешто банално, бесмислено,/ а из свега тога/ понека искрица кресне, пробије се,/ блесне ту и тамо”. Те искрице које проблесну смисаоно могу да се повежу са чином „манифестације светога”, коју М. Елејаде назива *хијерофонија*⁸, а које су као смисаоне назнаке уграђене у садржински склоп појединих Тадићевих песама. Најинтензивније и најфункционалније у књигама *Непошребни сапушници* и *Окриље*.

За смисаону изградњу једног дела песама у књизи *Непошребни сапушници* Новица Тадић је активирао бројне предлошке хришћанског, молитвеног зазивања Бога и Богородице. Док, у песми „Проста белешка” „Бесовске работе околострају, разбуктавају се”, песнички субјект у тако организованом свету, у песми „Дошао си да ми тражиш песме”, увиђа како: „Само се ружне мисли роје/ и одељују ме од Господа”. Због чега се и оглашава у *молбама* и *молићвама*. У таквим се песмама може уочити и сасвим одређена, конкретна сагласност између наслова и садржаја. У књизи *Непошребни сапушници* то је видно у песми „Молба”, а у књизи *Окриље* у песми „Молитва из тмине”. Будући да је свет у коме се лирски субјект ових Тадићевих књига обрео амбивалентно изграђен, то је удео демонског и божанског труда и пословања у њему, не увек и у свему уједначено, али напоредо, ипак, присутан. Због тога песнички субјект свевишњем не упућује само *молбе*, већ и *жалбе*. О томе сведочи песма „Ноћна жалба” из књиге *Непошребни сапушници*.

Уопште је, у песмама ове две књиге, песнички субјект духовно сасређенији и ангажованији него у појединим претходним књигама утолико што, увиђајући детерминизам сопствене позиције, у песми „Ноћна жалба”: „Понекад Господ припусти на мене жгадију”, увиђа одређену каузалну везу која говори о додатном увиду да је свет не само *демонско* него и *божанско* дело. Због тога песнички субјект у истој песми уочава да: „Бригама и бојазнима нема краја”, али и да је такав след последица његове смањене ревности: „Јесте, охладнела ми молитва”, рећи ће, самоувиђајуће, одсудно. На тај начин он потврђује сопствени увид исказан у песми „Кожух” да, пошто су „Дошли незвани и однели ми кожух”, он више нема чиме да се покрије већ „Само молитвом”. Такав самосвесно и консеквентно исказан став песничког субјекта указује да се у поезији затамњених онтолошких видика Новице Тадића, заиста, десило битно, опредељујуће значењско акцентовање и померање.

Промене које су захватиле Тадићеву поезију у завршној деценији прошлог века нису се јавиле нагло и нису биле једносмерне. Увођење

⁸ Исто, стр. 69.

шеистичких елемената у њену садржинску основу започето је још у првим његовим књигама. Међутим, ти елементи били су самосвесно и доследно укључивани у изградњу једног помереног света и поетског смисла коме је јасно стављен негативан вредности предзнак. Тако да се уочена промена у Тадићевој поезији најмање односила на његов стваралачки поступак, а знатно више на њену мотивску и, њој припадајућу, идеолошку, вредносну основу.

Овај песник понорних увида је у својим песничким текстовима приступио измени (инверзији)⁹ вредносног поретка и, истовремено, актуелизовању и преиспитивању традиционалних залиха смисла, односно наслеђеног система хуманистичких представа и вредности. Због тога је било могуће да читалац његових песама у једном тексту из књиге *Ждрело* чује „јеку лудог бога”, да би у појединим песмама у књизи *Непошребни сапушници* био у прилици да уочи како песнички субјект и у ритму природе, у даху ветрића, препозна „Дах Господњи”. Сасвим кратка песма „Књига, сан” управо то показује: „На ниској столици, гле, књига се сама отворила./ Прхнуо однекуд ветрић, Дах Господњи.” То показује да је у свету Тадићеве поезије временом дошло до извесног смисаоног уравнотежавања.

Наиме, Новица Тадић није у садржај својих песничких текстова уносио више само оно тематско градиво које је могло да послужи у изградњи затамњеног, понорног значења, већ је у њих почео да уписује и оне елементе на чијој је подлози било могуће засновати један другачији вредносни поредак, односно вредносни код. Међутим, мада начелно супротни, ти се елементи у његовим песмама нису сударали и одбијали, већ су тако организовани да су се значењски и симболички изразито ефектно и сугестивно ујединили у оквирима једног амбивалентно конципираног поетског система. Тако је било могуће да, као у песми „Нешто цртао, нешто писао” из књиге *Непошребни сапушници*, песнички субјект установи и дозначи како истовремено: „На мени мрље окрилатише./ И промисао Божја”. Јединство супротности се, барем привремено, у свету ове поезије значењски функционално и далекеосежно оставарило.

Затечен у негостољубивом свету песнички субјект Тадићевих новијих песама, ипак, настоји да пронађе излаз и смирење. У песми „Ноћна шетња”, у књизи *Тамне ствари*, он одлучно обзнањује своје настојање и каже: „Зато окренух другим смером”. Тај „други смер”, у коме се уочава и обзнањује наречена поетичка промена у Тадићевој поезији, песнички субјект води у проналажење скровитог, мирног места које је, заправо, *место спаса*. У песми „Ашов” из исте књиге, та-

⁹ Видети о томе у поглављу „Обрнуто кретање” у наведеној студији Р. Микића.

кво смерање он сасвим јасно саопштава: „Наћи своје скромно место/ у помахниталом свету.”

Околност да песнички субјект настоји да се измакне од невоља које у свету навиру одасвуд – јер свет је, како у песми „Књига” из књиге *О браћу, сестри и облаку* пише: „опште насиље” у коме он у урбаном сплину, у песми индикативног наслова из исте књиге: „У мору мржње и страха”, безизгледно чами „сред сиве грађевине”, опхрван тугом и меланхолијом – доводи до увиђања и препознавања специфичне хришћанске знаковне симболике којом се његово настојање вредносно обележава и прожима. Због тога он у песми „Две белешке” из књиге *Кобац* препознаје и дефинише опажени знак: „Из дубине/ бисерни крст/ приближава се, одблескујући, вртећи се”, да би у „Војниковој песми” у његовој свести и представи дошло и до сасвим конкретне идентификације: „Крст сам од меса/ на којем се распиње празнина”, рећи ће одсудно.

Тако да је смер спасења песничког субјекта у поезији Новице Тадића, једним делом, обележен хришћанским знаковима и симболима. Односно, његово је спасење усмерено ка једном препознатљивом, традиционалном моделу вере и културе. И то је онај обзнањени „други смер”. А он у Тадићевој поезији има јасну манифестну управљеност и вредност, и то у тој мери и на тај начин поетички самосвесно артикулисано да се у његовом случају може говорити и о иманентном заснивању једне особене поетске митологије. Поготово када се има на уму да: „Једна од основних претпоставки митског мишљења јесте да име и суштина нужно стоје у узајамном односу, да име не само означава суштину, већ је сама суштина, да у њему лежи снага суштине.”¹⁰ С тог је становишта могуће лакше прихватити и разумети молитвени исказ песничког субјекта: „Мајчице Богородице, камен у мојим грудима прошапта Твоје Име”, уписан, као један од закључних текстова, у централну књигу овог тематског усмерења, збирку *Непошребни сајушници*.

Најдоследније, најопсежније и најтранспарентније увођење нуминозних мотива у тематску основу својих стихова, Новица Тадић је учинио у новообјављеној књизи *Ђаволов друг*. Њихова бројност и разноврсност указују и на такво стваралачко, тематско и смисаоно, кондензовање у коме се најпретежнији део књиге изграђује око неколицине сродних мотива који нису само из, за његову поезију тако карактеристичног, инферналног и танатичког круга.

Основна стваралачка оријентација у којој се, скоро истовремено, у новијим Тадићевим песмама зазивају имена Бога и Богородице, али и

¹⁰ Ернст Касирер, *Језик и мит*, „Издавачка књижарница Зорана Стојановића”, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 47.

помаљају обриси и прсти нечастивог, задржана је у у најпретежнијем делу ове књиге. Мада је само обраћање Свевишњем у њој учесталије и конкретније. Уопште се представници *небеског круга* са претпостављеним атрибутима интензивније пројављују у овим стиховима.

У песми „Испред мене се указујеш” песнички субјект сведочи о томе како се испред њега „указује” и тек „понекад” га прати – „благи анђео”. А у песми „Речи” он казује у великој мери непосредовано: „Сав одлазим у једном правцу;/ кроз речи у бесконачно,/ кроз нумере у божанско”. И поред одређене енигматичности, у потпунијој значењској конкретизацији овог Тадићевог поетског исказа може да се запази извесни дуализам између онога што претпоставља и подразумева бављење речима, а то може бити и поетско стварање, и онога до чега доводи овде значењски затворено активирање „нумера” које воде до спознања божанског.

Међутим, када се пажљивије сагледа композициони план ове Тадићеве књиге, а посебно начин на који су ови мотиви у различитим формалним видовима: молитвама, плачевима, гаткама, бројаницама и др., активирани у песничким текстовима, могуће је да се запази како се поред варијантног понављања одређених сродних мотива у различитим интонативним, али сродним, значењским усмерењима, јавља и сасвим одређено квантитативно градирање оног скупа мотива који је у непосредној вези са нуминозним. О томе нарочито сведоче два завршна циклуса, а посебно последња целина под индикативним, покајничким и молитвеним, називом „Тешко мени”.

Поред чињенице да је у овој књизи Тадић активирао/оживео форме старије (црквене) књижевности, које су и саме семантизоване – укључене у градацијску и синестезијску изградњу једног нарочитог поетског смисла обележеног покајничким и молитвеним тоном, сама завршница књиге са шест краћих текстова обележила је и наврхунила њен укупни значењски и смисаони распон. Уопште су оквирни циклуси (први претежније веристички, потоњи изражајније молитвени) већ својим положајем у овој књизи истакнути, те по томе и нарочито значајни за њен смисаони склоп. У неким од појединачних текстова у њима песнички субјект је само јасније и коначно маркирао своју позицију у односу на свет, живот и Творца.

Мада је песнички субјект и у песми „Удесили су ствар” из другог циклуса веома упечатљиво одредио сопствену позицију унутар овако обликованог поетског света: „Ти си подлога/ која трепти и чуди се” – трепти попут Паскалове *шрске која мисли* – тек у завршном молитвеном циклусу, у речима захвалности Господу, постаје јасније због чега он дуж целе књиге непрестанце зазива његово име. Тако у првом тексту завршног циклуса „Благодарим ти Господе” он каже: „бреме је мо-

је тешко; живот мој међу људима грозан је”, а потом и: „Знам да је свет необичан призор” – отуда оно чуђење – „но Ти, Ти ми помози да на зле силе пажњу не обраћам”.

Анафоричко понављање личне заменице „Ти” у овој песми-моли-тви, већ указује на последњу и највишу инстанцу, крајњег адресата ко-ме су упућене молитвено-молбене наде у помоћ, окрепу и избављење које пенички субјект иште. Искази песничког субјекта, попут овог из песме „Заспао сам и уснио”: „А свет је огрезао/ у злу,/ и духови злобе царују” – опште су, репрезентативно, место Тадићевог поетског гово-ра. А сама околност да поред бројних перформативних изјава, каква је ова из песме „Воли божанске речи”: „Греха се свога живо сећај”, или из песме „Држи се подаље од учених”: „Држи се подаље од уче-них,/ Њихово знање је/ грозница Земље”, показују да се у његов исказ не уткива само свест о песми и певању, већ и о самом односу према по-езији. А таква аутореференцијална изјава у којој се у потпуности рас-крива идентитет поетског субјекта, а посебно његова песмотворачка склоност, по опсегу значења представљају знатну новину у поезији овог песника. Таква је и ова из песме „Гатка о хујању”: „Мој неприја-тељ ђаво учини да ме/ поезија замара”. И она несумњиво указује на правац и степен промене којом је певање Новице Тадића захваћено. Као и на онтолошки хоризонт и саму природу есхатолошке инстанце, одређени скуп вредности, ка коме је оно самосвесно, са одређеном тенденцијом упућено. А тај скуп вредности несумњиво долази из до-мена хришћанске есхатологије. На то илустративно указују и стихови из песме „Не забадај њушку”: „Не забадај њушку/ у хлеб, у Тело// Не забадај њушку/ у вино, у Крв”. *Хлеб и вино* су базични елементи/сим-боли свете хришћанске тајне/обрета – Евхаристије.¹¹

Кругови песништва Новице Тадића уланчавају се и своде. Акти-вирање мотива којима је свето (нуминизно) базично референцијално поље, а који су у његов лирски исказ уткивани са изразитом поетич-ком самосвешћу која подразумева како активан цитатни однос према старијој књижевној традицији (и Библији), тако и изразиту потребу да се сведочи о сопственом обезбоженом времену у коме су инверзија смисла и свеопште лицемерје постали доминанта времена у коме: „Безрезервне похвале заклањају славу Божју”, док „Свуда су прогон-ства, лажи и преваре” („Безрезервне похвале”) и док „На гнусној гозби/ Богу певају/ лажљиви празнословци” („Гнусна гозба”), последовало је обликовањем таквог поетског описа који, мада амбивалентан, пред-ставља помак; чак поетички отклон, у односу на претходно стварала-штво овог песника.

¹¹ Видети о томе у: Александар Шмеман, *Евхаристија*, Манастир Хиландар, 2002.

Та *мера разлике* видна је колико у самој мотивској грађи, толико и у молитвеној и патристичкој („Греха се свога живо сећај”) интонативној и значењској усмерености ових поетских текстова. А све то, опет, указује на чињеницу да, мада у одређеној мери различито изграђивано, песништво Новице Тадића исказује и особину изразите, мада у основи антиномичне, уцеловљености – потпуне мотивске, значењске и смисаоне функционалне сраслости и кохерентности. Због тога постаје могуће да се каже како оно, са новим тематским и значењско-вредносним приновцима, остварује сасвим јасно конциповану „истовремено дату целинску презентацију”¹². А она, опет, указује на репрезентативност поступне и систематичне изградње једног сасвим особеног поетског света и стваралачког гласа, односно заокруженог поетског система у савременој српској књижевности.

Саопштавајући драматично искуство сусрета поетског субјекта са дехуманизованим и демонизованим лицем света, обogaћено новим мотивским и вредносним прилозима, поетско писмо Новице Тадића постаје чујни, парадигматични глас вапијућег у савременој, урбаној пустињи.

У таквој егзистенцијалној/епохалној ситуацији постаје још огигледније „да је наш свет некако дезоријентисан, без једног центра, духовно и интелектуално збуњен и растројен тако да нема свеобухватног начела које би повезивало раздвојене делове”, због чега је наше доба „пре свега *доба неверовања*, и стога доба несигурности, пометње и очајања”¹³. С тог разлога, научавају богослови, „основна истина, на којој стоје и помоћу које постоје све остале истине живота и света, јесте истина о Богу”¹⁴. Отуда је сасвим разумљиво што са таквим увидима и уверењима и постаје могуће да „Откровење Божије представља предмет личносног искуства и најширег човековог ступања у сплет односа са Богом, са другим и са светом, што баца *нову светлост* на целокупно постојање”¹⁵.

Стваралачко ослањање Новице Тадића на *хришћанско-богословске шеме*, у смеру поетског исказивања једног особеног „личносног искуства”, учинило је да његов поетски опис у новијим књигама постане садржински потпунији, значењски изнијансиранији, те сугестивнији и ефектнији. Тако да то новостечено квалитативно стваралачко својство постаје основни разлог са кога може да се уочи и, још једном, сасвим поуздано каже како се поезија овог песника исказује и као аутентичан и уверљив, те по томе и репрезентативан, стваралачки глас

¹² Сузана Лангер, *Филозофија у новом кључу*, „Просвета”, Београд, 1967, стр.161.

¹³ Георгије Флоровски, *Хришћанство и култура*, „Логос”, Београд, 2005, стр. 6.

¹⁴ Јустин Поповић, *Тајне вере и живоша*, Манастир Ђелије, 2000, стр. 41.

¹⁵ Јован Зизјулас, *Догматске шеме*, „Беседа”, Нови Сад, 2001, стр. 19.

за илустровање модерне духовне климе и егзистенцијалне ситуације - за коју је неразлучиво судбински везан.

Уколико „Песништво тежи слици а не идеји”¹⁶, може још да се каже и то да је Новица Тадић у неким новијим песничким текстовима, поготово у књизи *Ђаволов друг*, без обзира на чињеницу што је у њој тако обликовао исказ да у њему може да се уочи и то да лирска субјективност, заправо, није и не може да буде „ђаволов друг”, већ да је њен вапијући, молитвени глас управљен милостивом и добром Сведржитељу, остварио такав распон понорних увида и сугестивних поетских слика, да по њима може да се парадигматично разазна и једно сасвим конкретно историјско доба. Његова велика духовна и егзистенцијална драма, најпре.

¹⁶ Нортроп Фрај, „Песничка митологија”, *Књижевна реч*, Београд, 1999, стр. 57.